

Miks mõned riigid otsustavad toetuda paramilitaarsetele üksustele?

Jugoslaavia näide pärast I maailmasõda

Dmitar Tasić

Pärast I maailmasõda elas enamik Balkani riike läbi mitmeaastase poliitilise ja majandusliku ebastabiilsuse ajajärgu. Nagu mujalgi Euroopas iseloomustas seda perioodi intensiivne paramilitaarsete üksuste loomine ja paramilitaarne vägivald.¹ Selles mõttes ei olnud Balkani maad erandiks. Sarnaselt kaasaegse Euroopa samasuguse nähtusega võib Balkani paramilitarismi defineerida kui „sõjalisi või kvaasisõjalisi organisatsioone ja tegevust, mis kas laiendasid või asendasid konventsionaalsete relvajõudude tegevust“. Enamasti kaasnes paramilitarismi ja paramilitaarsete kultuuriga üldiselt paramilitaarne vägivald, mis ilmnis võitlemises mitmel moel kas regulaarvägede ja vaenulike paramilitaarsete üksuste või ka tsiviilelanike vastu, kui viimased toetasid vaenulikke üksusi. Valdavalt peituvad paramilitarismi juured riigi võimetuses normaalselt toimida: kui riiklikud institutsioonid on nõrgad, valitseb õiguslik vaakum, poliitiline süsteem on korrumpeerunud ja julgeolekusüsteem ei toimi. Sellistel juhtudel toetavad paramilitaarset üksused sageli riigivõimu kehtestamise jõupingutusi või siis tegutsevad otseselt riigi vastu.² Paramilitaarsete rühmade ja liikumiste kõrval võib paramilitarismi ja paramilitaarset vägivalda nii Balkanil kui ka mujal seostada ka tavapärase sõjaväe- ja politseiformatsiooniga. Paramilitaarsete vägivalla rakendamise tingimusi, eriti mis puudutab jõukasutusreegleid, erilist käitumist ja sellega kaasnevaid

---

¹ Paramilitaarsete vägivalla kohta Euroopas aastatel 1917–1923 vt *War in Peace: Paramilitary Violence after the Great War*, toim. Robert Gerwarth, John Horn (Oxford: Oxford University Press, 2012).

² Robert Gerwarth, John Horn, „Paramilitarism in Europe after the Great War: An Introduction,“ *War in Peace*, 1.

ilminguid, nagu jõhker vägivald, viha ja kättemaksuaktsioonid, võib vaadelda kui paramilitaarset olukorda.³

Tugeval paramilitaarsel „kultuuril“, mis valitses Balkanil aastatel 1917–1924, oli siiski mõneti erinev päritolu ja kulg kui mujal tollases Euroopas laialt levinud samasugusel nähtusel.⁴ Enamiku I maailmasõja järgsete Euroopa riikide paramilitarism oli selle sõja vägivaldsuse tagajärg, Balkanil aga oli see tihedalt seotud juba olemasolevate traditsioonidega, mis pärinesid Osmani impeeriumi vastu peetud relvastatud võitluse ning 19. sajandi lõpu ja 20. sajandi alguse riigi- ja natsiooniloome plaanide ajastust. Paramilitaarse organiseerumise kultuuri tugevusele Balkanil osutab asjaolu, et paramilitarismi pärand oli säilinud ja olemas kõigis järgnevates kriisides ja sõjalistes konfliktides, nagu II maailmasõda ning 1990. aastate Jugoslaavia sõjad.

Balkani paramilitarism osutus konkreetsest ajaloolisest, poliitilisest ja ideoloogilisest kontekstist hoolimata väga kohanemisvõimeliseks. Võib märgata teatud seaduspärasusi, mille puhul paramilitarism astub lavale iga kord, kui riiklikud institutsioonid on nõrgad või on puhkenud kriis. Mõnikord kasutasid eri poliitilised voolud paramilitaarseid üksusi käimasolevates poliitilistes või relvastatud konfliktides. Enamikul juhtudel aga sekkusid paramilitaarid nendesse olukordadesse juba oma plaanide ja ootustega. Mõlemas olukorras investeerisid paramilitaarid tegelikult oma väärtuslikud võimed, nagu relvastatud ja distsiplineeritud jõud, kogemus, organisatsioon jm, eesmärgiga järgida oma poliitilist tegevuskava. Nagu igal pool mujal maailmas, olid I maailmasõja õudustel ka Balkanil kauakestvad tagajärjed, kas siis madala intensiivsusega sõjaliste kokkupõrgete ja juhuslike konfliktide või Hispaania gripi pandeemia kujul, mille surmahvrite arv ei ole tegelikult täpselt teada.

Vahetult pärast I maailmasõda pörkus uus Jugoslaavia riik mõneti teistsuguste rinnete ja võitlustega. Üks neist oli rahvusvaheline, kus peeti diplomaatilisi lahinguid ja toimus kokkupõrkeid eesmärgiga saavutada

---

³ Anne Dolan, „The British Culture of Paramilitary Violence in the Irish War for Independence,“ *War in Peace*, 209.

⁴ Paramilitaarse vägivalda kohta Balkanil aastatel 1917–1923 vt John Paul Newman, „The Origins, Attributes and Legacies of Paramilitary Violence in the Balkans,“ *War in Peace*, 145–162.

rahvusvaheline tunnustus. Teine rinne oli kodumaal, kus toimus seesama võitlus, kuid eesmärgiga lahendada sisevastuolusid ja tagada julgeolek, määrata kindlaks seni mitteeksisteerinud piirid naaberriikidega jne. Suurem osa Serbia armeest pidi olema relvil veel ligi kaks aastat, kuni endised vastased, kes olid teeninud Austria-Ungari armees, hakkasid sellega liituma, moodustades uue kuningliku Jugoslaavia armee ja laevastiku. Kestvad kriisid ja intsidendid olid aga liiast sõjaveteranidele, kes tahtsid minna koju oma perekonna juurde, kusjuures mõned neist olid olnud püssi all juba alates 1912. aastast.

Kompenseerimaks regulaarväe ja sandarmeeria sõdurite nappust, kasutasid Jugoslaavia sõjaväevõimud mitmel juhul vabatahtlike ja paramilitaaride teeneid. Seda tehti aga vastu tahtmist, tagajärgede tõttu, mis kinnitasid algseid kahtlusi ja ebakindlust. Tüüpilised näited olid:

- 1) mässu mahasurumine Montenegro põhjaosas 1919. aasta veebruaris;
- 2) tšetnike eriüksuse tegevus Makedoonias 1919. aasta kevadel ja suvel;
- 3) Albaania liidri Essad-paša toetajate organiseerimine aastatel 1919–1920.

Kõik need juhtumid toimusid aladel, mis võideti Balkani sõdade tulemusena aastatel 1912–1913: Sandžakis, Kosovos, Metohijas ja Makedoonias, mida sel ajal nimetati üldiselt Vanaks Serbiaks või Lõuna-Serbiaks. Nendel aladel, omataolistel Balkani piirimaadel, oli juba alates Osmani impeeriumi aegadest olemas tugev paramilitaarne kultuur, mille väljenduseks olid Makedoonia siserevolutsiooniorganisatsiooni (VMRO, *Внатрешна македонска револуционерна организација*) *comitaji*'d, Serbia tšetnikud, Albaania lindpriid või *kachak*'id ja Makedoonia klannid.

Jugoslaavia mitmepalgelisus

Julgeoleku seisukohalt olid eriti tundlikud piirkonnad Sandžak, Kosovo, Metohija ja Osmani impeeriumile kuulunud Makedoonia, täpsemini see osa, mis vastavalt 1913. aasta Bukaresti rahulepingule läks Serbia koos-

seisu. Osmani impeeriumi Makedoonia, mida huvitaval kombel polnud sellist nime kandva territoriaalse tervikuna kunagi olemas olnud, tähistas alasid Vardari jõe oru ümbruses, mis oli looduslik ühendustee Belgradi ja Thessaloniki vahel.⁵ Osmani impeeriumi Makedoonia jagunes kolme vilajeti vahel. Esimene, Thessaloniki, oli neist keskne ja suurim; teine, Kosovo vilajett, asus eelmisest põhja pool ja ulatus kuni Serbia piirini ning kolmas, Manastiri vilajett, asus edelas ja hõlmas ka osa tänapäeva Albaaniast.⁶ 1918. aasta sügisel nõudis Serbia kõiki neid alasid endale ja nad liitusid uue Jugoslaavia riigiga kui Serbia kuningriigi lõimitud osa. Julgeoleku seisukohalt olid sama tundlikud Makedoonia osad, mis kuulusid Bulgaariale (nn Pirini Makedoonia), ja Albaaniale kuulunud alad. Nii Pirini Makedoonias kui ka Põhja-Albaanias olid paramilitaarse organiseerumise ja tegevuse traditsioonid ning mõlemad jäid kõikvõimalikes valdkondades keskvõimu käeulatusest kaugele kuni sinnamaani, et teatud hetkedel tegutsesid kohalikud paramilitaarid isegi kui riik riigis.⁷ Neid alasid võib nimetada Balkani piirimaadeks, kui kasutada samasugust vaatenurka nagu Omer Bartov ja Eric D. Weitz oma raamatus.⁸ Nad defineerisid piirimaad kui „vahepealset ala, mille identiteet oli sageli mõjutatav ning kontroll territooriumi ja rahvastiku üle vaidlusalune“. See määratlus kehtib kindlasti Jugoslaavia (lõunaosa), Bulgaaria ja Albaania kohta eriti aladel, mis olid kuni 1913. aastani kuulunud Osmani impeeriumi. Bartovi ja Weitzi raamatus ei ole need maad aga näidetena esile toodud, hoolimata piirkonna geopoliitilisest ja majanduslikust tähtsusest, rahvuslikust ja religioossest mitmekesisusest ning jätkuvaist riikidevahelistest

⁵ Nadine Lange-Akhund, „Nationalisme et terrorisme en Macédoine vers 1900,“ *Balkanologie* IV, 2 (2000): 2.

⁶ Nadine Lange-Akhund, *The Macedonian Question 1893–1908, from Western Sources*, East European monographs 486 (Boulder, New York: Columbia University Press, 1998), 13.

⁷ Peter Bartl (Петер Бартл), *Albanci, od srednjeg veka do danas* (Албанци, од средњег века до данас) (Belgrad: CLIO, 2002), 188–189; Dimitar Tjulekov (Димитар Тјулеков), *Обречено родољубие. ВМРО в пиринско 1919–1934* (Обречено родољубие. ВМРО в пиринско 1919–1934) (Blagoevgrad: Univerzitetsko izdatelstvo „Neofit Rilski“ (Универзитетско издателство „Неофит Рилски“), 2001).

⁸ *Shatterzone of Empires: Coexistence and Violence in the German, Habsburg, Russian and Ottoman Borderlands*, toim. Omer Bartov, Eric D. Weitz (Bloomington: Indiana University Press, 2013).

vastuoludest nende alade pärast, mis on takistanud rahu ja stabiilsuse kehtestamist piirkonnas. Pärast I maailmasõda olid niinimetatud Balkani piirimaadel juba tugevad paramilitaarsed traditsioonid, mis pärinesid Osmani impeeriumi aegadest: nii Bulgaaria ja Serbia paramilitaarsed organisatsioonid kui ka Albaania mässajad jätkasid omavahelist võitlust, püüdes samal ajal säilitada mõju ka oma koduriikide sisepoliitikas. Vene revolutsioonis ja kodusõjas osalenud uustulnukate saabumine tõi kaasa uusi tuuli ja andis tõuke konflikti jätkumisele mõneti teistsuguses olukorras, kuid siiski vägivaldsusse kaldudes.

Ebastabiilsuse jätkumist nendes piirkondades soodustasid mitu faktorit. Omal kombel eksisteerisid need kõrvuti ja kattusid. Mõned neist pärinesid Osmani impeeriumist, teised aga tõusid uudsetena esile. Etniline ja religioosne mitmekesisus oli kindlasti üks tähtsamaid. Etnilises mõttes asustasid neid alasid bulgaarlased, türklased, slaavlastest muhameedlased, albaanlased, serblased, montenegrolased, makedoonlased, juudid, valahhid, mustlased, kreeklased jne. Religioosne olukord oli samuti keeruline. Näiteks jagunesid albaanlased õigeusklikeks, katoliiklasteks, islamiusulisteks ja beктаšsideks (sufistlik ordu, mis levis laialdaselt albaanlaste seas). Makedoonia õigeusklikud jagunesid Bulgaaria eksarhaadi ja oikumeenilise patriarhaadi koguduste vahel. Pärast I maailmasõda aga allutati need alad taasasutatud Serbia patriarhaadile.

Osmani impeeriumi 1905/1906. aasta rahvaloenduse andmetel elas kolmes vilajetis 2 879 634 elanikku. Umbes 50% olid slaavlased, 25% türklased, kreeklasi oli umbes 10%. Ülejäänud olid vähemused, nagu valahhid, mustlased ja juudid.⁹ Mõistagi ei tunnistanud ei serblased, bulgaarlased ega kreeklased makedoonlasi eraldi rahvana, vaid osana nende oma natsioonist. Jugoslaavia riigi loomine koos serblastele lisandunud rahvustega, nagu horvaadid, sloveenid, sakslased ja Bosnia islamiusulised, tõstis senise mitmekesisuse täiesti uuele tasemele. 1921. aastal toimunud esimese Jugoslaavia rahvaloenduse andmetel elas Vana- ehk Lõuna-Serbias, mis oli mitteametlik nimetus 16 Sandžaki, Makedoonia, Kosovo ja Metohija maakonna kohta, 1 476 747 inimest, kellest 734 164

---

⁹ Lange-Akhund, *The Macedonian Question*, 13, 24.

olid mehed ja 740 396 naised. Umbes 59,5% olid serblased ja horvaadid, 28,2% albaanlased, 10% türklased, 0,6% valahhid, 0,03% sloveenid, 0,01% sakslased jne.¹⁰ Umbes 76,3% Balkani piirimaade Jugoslaavia osa elanikest elas maapiirkondades. Kuigi seal ei olnud rahvuslikult homogeenseid piirkondi, olid islamiusuliste külad enamasti tasandikel, samal ajal kui kristlased domineerisid mägiapiirkondades.¹¹ Külased ja linnugi, hoolimata sellest, kas seal elasid kristlased või islamiusulised, iseloomustasid korratus, halvad sanitaarolud ja kehvad elutingimused. Inimesed magasid põrandal lambanahkadel või mattidel, sageli sama katuse all koos oma kariloomadega. Kehv toit ja viletsad elutingimused soodustasid mitmesuguste haiguste levikut, nagu tuberkuloos ja riisikasvatuspriirkondades ka endeemne malaaria. Balkani piirimaadel tõi uute riigipiiride tõmbamine väljakujunenud ja lõimunud poliitilisse ja majanduslikku keskkonda kaasa suuri nähtavate tagajärgedega muutusi. Enamik traditsioonilisi haldus- ja majanduskeskusi kaotas oma tähtsuse ja mõju.¹²

Omaette teema on asjaolu, et kogu Jugoslaavia kuningriigi vältel (1918–1941) ei tunnustatud makedoonlasi rahvusena. Neid käsitati kui Serbia etnilise koosluse osa. Makedoonia rahvastiku koosseis on sealjuures eraldi küsimus. See on lahutamatu usulise koosseisu küsimusest nagu ka kõikjal mujal Balkanil. 20. sajandi esimeste kümnendite tegeliku olukorra kirjeldamist raskendab mitmetähenduslikkus ja andmete lünklikkus, mis on rahvusliku propaganda, erinevate usukogukondade olemasolu, Osmani riigi nõrkuse ja rahvuslike liikumiste (noortürklaste ja albaanlaste) tegevuse kattuva mõju tagajärg. Viis sajandit osmanite ülemvõimu mõjutas mitme asjaolu esiletõusu. Usuline kuuluvus ja usukuulutus oli olulisem kui rahvuslik. Kuulumisest mõnda etnilisse kogukonda sai survetegur alles 19. sajandi lõpul.

---

¹⁰ Vladan Jovanović, *Jugoslovenska država i Južna Srbija 1918–1929* (Beograd: INIS, 2002), 45. Vana- või Lõuna-Serbia rahvaarv oli väiksem kui Osmani impeeriumi Makedoonias. See tulenes erinevast territooriumist: Osmani impeeriumi Makedoonia pindala oli 96 400 km², samal ajal kui Vana- või Lõuna-Serbia pindala oli ainult 45 717 km². Erinevus tuleneb sellest, et varem kuulus Makedoonia koosseisu ka suur osa Thessaloniki vilajetist, millest sai Kreeka osa.

¹¹ Jovanović, 56.

¹² *Ibid.*, 49.

Serbia-Horvaatia-Sloveenia kuningriigi (tuntud ka lühendiga *SHS kuningriik*) võimu kehtestamisega kaasnes vajadus üheaegselt võita uute alamate sümpaatia ja toetus, tegeleda nende rahvusliku ja usulise eneseteadvusega, pühkides minema varem õpitu ja omaks võetu, ning kaasatada viivitamatult uue riigi loomisse koos kõigi kohustustega, millega olid harjunud Serbia, Montenegro ja varem Austria-Ungarile kuulunud piirkondade elanikud ning mida viimased tunnistasid kui normaalset ja vältimatut. Kaasaegsete kirjelduste järgi olid „mitmesugused maksud, koormised ja sõjaväeteenistuskohustus midagi, mida makedoonlased eriti vihkasid ega mõistnud seda mitte mingil moel kui ühiskondlikku vajadust, ja see oli neile väga raske. Nad lootsid, et nende päästjad ei hakka tegema seda, mida oli kombeks teha türklastel.“¹³ Sealkandis oli omal kombel traditsiooniks vastanduda riigile ja selle asutustele. Türklastele, s.o islamiusulistele, oli see kõige raskem, sest nende lüüasaamise ulatus oli kõige sügavam. Mõned neist nägid lahendust emigreerumises, enamasti Türgisse. Teised valisid lojaalsuse. Albaanlased olid juba katkestanud oma sidemed Türgi ja Türgi pärandiga, kusjuures rahvusriigi loomine oli andnud hoogu juba olemasolevale entusiasmile, mille eesmärk oli liita kõik Balkani albaanlased. Selle saavutamiseks jätkas hulk Jugoslaavia albaanlasi avalikku mässamist ja ülejooksmist, samal ajal kui teiste elu kulges edasi sünnist saadik harjunud mimikris. Kristlastest rahvastiku moodustasid slaavlased; väikesearvulised valahhi ja kreeka kogukonnad ei tõusnud oma slaavi usukaaslaste seas eriti esile. Ka kristlaste ellu tuli muutusi, mis ilmnisid paljude eri vormidena religiooni, hariduse ja majanduse vallas. Äsja lõppenud rahutute aegade pärand elas edasi uueaegsega kõrvuti ning kauaoodatud rahu, millele oli pandud palju lootusi, ei saavutanud täielikkust.

---

¹³ Serbia sõjaarhiiv (*Vojni arhiv*, edaspidi VA), fond (r.) 4/3, karp (b.) 56, säilik (f.) 5, dokument (d.) 3/31, Bitola diviisipiirkonna aruanne 3. armeeringkonnale nr 2856, salajane, 15.02.1919.

Paramilitaaride esialgne rakendamine ja ilmnenu vastuolud

Kui Antandi Thessaloniki rinde väejuhatus otsustas 1918. aasta suvel hakata ette valmistama otsustavat pealetungi, ei olnud see Serbia vaatepunktist ainult sõjaline operatsioon. Eduka pealetungi puhul oleksid serblaste ja liitlaste üksused jõudnud aladele, mis olid küll juba enne sõda liidetud Serbia konstitutsioonilisse ja territoriaalsesse raamistikku,¹⁴ kuid mis olid nüüd laastatud ja eaturvalised. Juba enne lõplikku läbimurret alustas Serbia siseministerium ettevalmistusi tsiviil- ja politseivõimu uuendamiseks esmajärjekorras vabastatavatel aladel, s.o Põhja-Makedoonias, Kosovos, Metohijas ja Sandžakis. Eesmärk oli vältida üldise eaturvalisuse õhkkonna tekkimist pärast seda, kui edasiliikuvad liitlasväed on nendelt aladelt lahkunud. Eaturvalisus võis eeskätt ilmneda intsidentidena, mis oleksid ohustanud Serbia kodanike julgeolekut ja vara. Poliitiline ebastabiilsus ja majanduslik laastamine koos usulise ja rahvusliku sallimatusega, nagu ka Kreeka ja Itaalia ning Prantsusmaa ja Suurbritannia ning viimaste kolooniatest pärinevate liitlasvägede kohalolek, võis luua plahvatusohtliku olukorra, kus väikseimgi intsident oleks võinud kaasa tuua kauakestvaid ja laastavaid tagajärgi.¹⁵ Niisiis, järgides liitlaste pealetungi kulgu 1918. aasta septembris ja oktoobris, pöördusid tsiviil- ja

---

¹⁴ Aastatel 1912–1913 peetud Balkani sõdades kaotas Osmani impeerium enamiku oma Balkani valdustest. Teise Balkani sõja lõpetanud Bukaresti rahulepingu alusel liideti Serbiaga Kesk-Makedoonia, Kosovo, Manastir, Novi Pazar jm. Serbia pindala (u 48 000 km²) suurenes ligi 88 000 km²-ni ning rahvaarv kasvas u 1,5 miljoni elaniku võrra. Kuid lühikese ajaga enne I maailmasõja algust ei suutnud Serbia oma uusi provintse täielikult lõimida. I maailmasõjas sunniti Serbia armee riismed koos kuninga ja õukonnaga pärast visa vastupanu 1914. aasta teisel poolel Austria-Ungari ning 1915. aasta sügisel Saksamaa, Austria-Ungari ja Bulgaaria koordineeritud pealetungile taganema Albaaniasse ja Montenegrosse. 1915. aasta sügisel Serbia abistamiseks Thessalonikisse saadetud Briti ja Prantsuse ekspeditsioonikorpus jõudis kohale liiga hilja, et vältida Serbia lüüasaamist. Thessaloniki sillapea oli Antandi Balkani pealetungide lähtekohaks 1918. aastal. (*Toim.*)

¹⁵ Dmtar Tasić (Дмитар Тасић), *Rat posle rata, Vojska Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca na Kosovu i Metohiju i u Makedoniju 1918–1920* (Рат после рата, Војска Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца на Косову и Метохији и у Македонију 1918–1920 (Beograd: Utopija (Утопија), 2008), 22.

politseivõimud nendesse kogukondadesse ja maakondadesse tagasi. Kuid riigiametnike arv oli kaugel vajalikust. Korra tagamiseks anti mõned sõjaväeüksused kohalike võimude käsutusse, kuid isegi sellest ei piisanud, et kõikide elanike turvalisus oleks olnud tagatud.

Taastatud Serbia (ja mingil määral ka Montenegro) ametiasutuste esimestel tegevuskuudel ilmnes mitmesuguseid probleeme:

- rüüstamine, mida panid toime erinevad isikud, isegi liitlasvägede sõdurid;
- albaania karjavaraste röövretked Lääne-Makedooniasse;
- suure hulga tulirelvade olemasolu, eriti kohalikel albaanlastel;
- küsimus taastatud Montenegro asutuste lõplikust staatusest.

Kõige suuremaks probleemiks aga osutus albaanlastest elanike suhtumine, kes olid šokiseisundis oma varasemate toetajate, Keskriikide äkilise ja täieliku lüüasaamise tõttu. Asjaolu, et 1. detsembril 1918 kuulutati Belgradis välja uus riik nime all Serbia-Horvaatia-Sloveenia kuningriik ja et Serbia ja liitlaste väed olid paigutatud peaaegu kõikjale, ei suutnud vältida intensiivse agitatsiooni algust Makedoonia ja Kosovo alade taastatud Albaania riigiga liitmise nimel. Agitatsiooniga kaasnesid mitmesugused intsidendid, nagu tulistamised, rünnakud politseijaoskondade ja kogukonnakeskuste vastu ning sabotaaž. Pärast kokkupõrkeid sõjaväeüksustega, mis olid saadetud Kososvo ja Metohija albaanlasi relvitustama, rahunes sealne olukord mõneks ajaks. Äärmuslik olukord aga nõuab äärmuslikke meetmeid – regulaarvägede ja politseiüksuste kõrval rakendati mitmel juhul ka paramilitaarseid ja irregulaarseid üksusi kas iseseisvalt või abivägedena.

Mässu mahasurumine Kagu-Montenegros

SHS kuningriigi taastatud, kuid ebastabiilsete võimuorganite esimeseks probleemiks oli 1919. aasta alguses kahes Metohija piiril asuvas Montenegro linnas, Plavis ja Gusinjes, puhkenud avalik mäss.¹⁶ Sealne isla-

---

¹⁶ Tasić, 92.

miusuline enamus ei leppinud asjaoluga, et nad sattusid jälle Montenegro võimu alla. Nad pelgasid ka kohaliku montenegro Vasojevići klanni kättemaksu, kellega neil olid sajanditevanused lahkkelid, mis olid omandanud uue mõõtme pärast kolmeaastast Austria-Ungari okupatsiooni ning ühe usukogukonna eelistamist teisele Austria-Ungari okupatsioonivõimude poolt. Avaliku mässu peamine põhjus oli kohalike islamiusuliste ülikute hirm kohalike elanike seas mõju kaotamise ning traditsiooniliste sidemete katkemise ees tähtsa Põhja-Albaania linna Scutariga (albaania k Shkodër. *Toim.*). 9. veebruaril 1919 alustasid mässulised pealetungi Peći (albaania k Peja. *Toim.*) linnale, blokeerides samal ajal Plavis asunud Serbia jala-väekompanii. Juba pelk mässajate arv, mis ulatus 5000-ni, ning asjaolu, et Põhja-Albaania klannid neid toetasid, nõudis viivitamatut reageerimist. Hoolimata sellest, et mässajate saadikud üritasid veenda kohalikke Serbia sõjaväeülemaid, et nende tegevus on suunatud ainult montenegrolaste vastu, oli tegemist siiski suure probleemiga habrastele riigiorganitele. Et kohapealsetest väeüksustest ei piisanud tõsiseltvõetavaks tegevuseks, pidid kohalikud väeülemad toetuma kohalike Kosovo ja Metohija vabatahtlike abile, aga ka Vasojevići mägilaste klannist pärit endistele Montenegro sõduritele ja ohvitseridele, kes olid vahepeal oma endiste ülemate juhtimise all uuesti organiseerunud. Kuigi nad olid Montenegro sõjaväe standardite järgi motiveeritud ja organiseeritud, kujutasid nad siiski ohtu peamiselt kohalike islamiusuliste ja albaanlaste varale, sest rüüstamine oli nende sõjapidamiskultuuri lahutamatu osa. Pärast rahumeelse lahenduse saavutamise katsete nurjumist alustasid vabatahtlikega tugevdatud Serbia üksused pealetungi. Vabatahtlikud (kohalikud serblased, montenegrolased ja isegi mõned albaanlased) osutusid äärmiselt mitteusaldusväärseteks ja distsiplineerimatuteks ning ainult suurtükitali ja regulaarvägede kohalolek suutsid tagada pealetungi jätkumise. Mõne päeva jooksul liitusid nende üksustega veel umbes 1200 halvasti relvastatud, kuid hästi organiseeritud montenegrolast, ja nad rühkisid jätkuvalt edasi. 20. veebruaril ründasid üks Serbia ja üks Montenegro kompanii suurtükkide ja kuulipildujate tule toetusel mässajate positsioone, mida kaitses umbes 1500 meest. Tugevnev suurtükitali osutus otsustavaks teguriks. Mässajad jätsid oma positsioonid paanikas maha ja põgenesid Scutari poole. Paljud

neist kartsid võimalikku kättemaksu endale ja oma perele, eriti irregulaaride poolt. Rüstamise ja laastamise vältimiseks hajutati enamik montenegrolasi ja vabatahtlikke ümbruskonna montenegrolaste küladesse ja neil keelati siseneda Plavi ja Gusinje linna.

Serbia sõjaväe esindajatele oli isegi mässu mahasurumise ajal ilmne, et teatud abinõude rakendamine on täiesti möödapääsmatu. Nad jõudsid järeldusele, et islamiusuliste ülikute range järelevalvamise ja montenegrolaste avaliku relvakandmise keelamise kõrval saaksid olukorda stabiliseerida ainult tugev, õiglane ja vastutusvõimeline politsei, kindel tagatis vabadusele ja isiklikule turvalisusele ning riigi toetus nendele, kelle vara sai mässu ajal kannatada. See kõik ei toimunud ilma Antandi sekku miseta. Nii britid kui ka prantslased läkitasid kohale oma saadikud, et kindlaks teha eeskätt kohalike tsiviilelanike vastu toime pandud vägivalla ulatus.¹⁷

Mässu mahasurumine Plavis ja Gusinjes oli üks esimesi intsidente, mis näitas selgelt piirkonna üldist ebastabiilsust, uute võimude nõrkust ning sealsete irregulaarüksuste ebausaldusväarsust.

Kosta Milovanović-Pećanac ja tema tšetnikud

Peaaegu samal ajal toimus teine sündmus, mis tõi taas esile paramilitaaride rakendamisega kaasnevaid probleeme. Tuntud tšetnike liider Kosta Milovanović-Pećanac jäi 1919. aastal pärast lahingute lõppu Peći linna kohaliku komandantuuri teenistusse. Kosovo ja Metohija eaturvalisuse ja Pećanaci varasemate teenete tõttu pikenes tema staatus isehakanud „ülesteiusuüksuste juhina“. Pećanac ja tema kamraadid osutusid oma lõpliku staatuse poolest eikellegimaal olevaks, sest põhimõtteliselt olid nad olnud irregulaarid. Hoolimata sellest ja ka seetõttu, et Pećanac oli ka reservohvitser, jätkas ta edukat tegutsemist koostöös sõjaväe ja sandar-

---

¹⁷ *Jugoslovenska država i Albanci (Југословенска држава и Албанци)*, toim. Ćorđe Borozan (Ђорђе Борозан), Ljubodrag Dimić (Љубодраг Димић), 1. kd, (Belgrad: Službeni list SRJ, Arhiv Jugoslavije, Vojnoistorijski institut (Службени лист СРЈ, Архив Југославије, Војноисторијски институт), 1998), 261–267.

meeriaga mitmes valdkonnas, nagu näiteks kaevanduste ja teede valvamine või relvade ärakorjamine albaania küladest.¹⁸

Kuidas õnnestus Kosta Milovanović-Pećanacil jääda relvastatuks?

Pärast edukat läbimurret Thessaloniki rindel 1918. aasta septembri keskel said Serbia ja Prantsuse väed oma pealetungi ajal põhja poole ettekandeid arvukatest kokkupõrgetest ülestõusnute ning taganevate Saksa ja Austria-Ungari vägede vahel. Tegelikult oligi Serbia ülemjuhatus Kosta Milovanović-Pećanaci 1916. aastal septembris just selleks tagasi Serbiasse saatnud. Ta viidi üsnagi seiklusrikkal moel Prantsuse lennukiga Lõuna-Serbiasse Toplica piirkonda. Tšetnike kogenud juhina oli tema ülesanne ette valmistada ja korraldada ülestõus, mis toetaks kavandatud liitlaste pealetungi pärast edukat läbimurret Thessaloniki rindel.¹⁹ Ta ise soovitas seda ala, sest tundis sealseid elanikke ja maastikku. Kohe pärast saabumist suutis ta leida kontakti nii oma arvukate kaasvõitlejatega ajast, kui Serbia tšetnikud võitlesid Makedoonias, nagu ka teiste sõdurite ja ohvitseridega, kes erinevatel põhjustel olid jäänud Serbiasse ega olnud taganenud koos Serbia armee põhijõududega. Olid nad siis oma üksustest maha jäänud, haavatud ja võimetud kõndima või neid lihtsalt ei vaimustanud väljavaade marssida üle Albaania mägede, ning olles suutnud vältida vangilangemist, kujutasid nad endast väärtuslikku ja kõrgelt motiveeritud sõjalist jõudu. Peale selle avastas Pećanac rühma kindlameelseid ja lahingukarastusega Montenegro ohvitseri, kes pärast Montenegro kapituleerumist 1916. aasta alguses olid keeldunud alistumast ja tahtsid võitlust jätkata. Nad kavatsesid marssida läbi okupeeritud Serbia Rumeenia poole, kus nad oleksid võimaluse korral ühinenud Vene armeega. Pećanac suutis neid veenda oma ettevõtmisega liituma. Nende toetusel alustas ta organisatsiooni loomist ja laiaulatusliku ülestõusu ettevalmistamist. Teine asjaolu, mis arvatavasti spontaanselt õhutas relvastatud vastupanuliikumise organiseerumist Serbias ja Montenegros, oli seotud

---

¹⁸ Dmtar Tasić, „Između slave i optužbe – Kosta Milovanović Pećanac 1919,“ *Istorija 20. veka* 2 (2007): 121.

¹⁹ Dmtar Tasić, „Pecanac, Kosta,“ 1914-1918-online. *International Encyclopedia of the First World War*, toim. Ute Daniel jt, Freie Universität Berlin, Berlin 2014-10-08, <http://dx.doi.org/10.15463/ie1418.10112> (vaadatud 12.12.2016).

ühe okupatsioonivõimude rakendatud meetmega. Juba elluviidavate serbia rahvusluse vastaste abinõude kõrval, nagu kirillitsa kasutamise keelamine, serbia koolide sulgemine, haritlas- ja vaimulikkonna liidrite tapmine ja vangistamine, uute õppekavade kehtestamine, Bulgaaria õpetajate ja preestrite Serbiasse suunamine jm,²⁰ alustasid Austria-Ungari ja Bulgaaria okupatsioonivõimud ka koju tagasi pöörduda otsustanud Serbia ja Montenegro sõdurite jälitamist, suurendades sellega veelgi laialulusliku relvastatud ülestõusu puhkemise väljavaadet.²¹

Peale selle andsid asjade käigule mõnevõrra teistsuguse tõukejõu üks Bulgaaria okupatsioonivõimude eriline meede, nimelt kavandatud Serbia noorte meeste mobiliseerimine, ning mõne üliinnuka serblaste juhi avalikult välja öeldud soov alustada relvavõitlust. Kuigi Pećanac oli enneaegse ülestõusu vastu, algas see 1917. aasta talvel pärast Bulgaaria valitsuse otsust alustada mobilisatsiooni okupeeritud aladel. Kuigi vastu tahtmist, liitus Pećanac põhivooluga ja sai ülalnimetatud inimeste kõrval üheks Toplica ülestõusu juhiks. Mõne nädalaga suutsid ülestõusnud vabastada mitu väikelinna ja suured alad nii Austria-Ungari kui ka Bulgaaria okupatsioonitsoonis. Esialgsest edust hoolimata sattusid ülestõusnud peagi Bulgaaria ja Austria-Ungari vägede ühise rünnaku alla. Peale juba kohalolevate okupatsioonivägede rakendasid mõlemad väejuhatused ülestõusu mahasurumiseks ka irregulaarvägesid, nagu *comitaji*de jõugud ja Albaania irregulaarid.

1917. aasta märtsi lõpuks oli ülestõus erakordse julmusega maha surutud. Umbes 20 000 tsiviilelanikku piinati julmalt ja mõrvati ning nende külad põletati maha. Kosta Milovanović-Pećanac aga suutis vältida kõiki karistusaktsioone. Vaenlase tähelepanu kõrvalejuhtimiseks Toplica piirkonnalt rüüstasid tema tšetnikud hulljulge reidiga väikese Bulgaaria piirilinna Bosilegradi, mis ei olnud kuigi kaugel pealinnast Sofiast, ja see tekitas tohutu rahutuse. Samal ajal rakendati regulaarüksuste asemel järelejäanud ülestõusnute jahtimiseks VMRO *comitaji*de jõuke. VMRO liikmete Osmani impeeriumi vastaste aktsioonide ajal omandatud suur

---

²⁰ Milan Ristović, „Occupation during and after the War (South East Europe),“ 1914-1918-online. *International Encyclopedia of the First World War*.

²¹ Andrej Mitrović, *Serbia's Great War 1914–1918* (London: Hurst, 2007), 245.

partisanisõja kogemus osutus võidukaks eelduseks. Rakendati ka uusi karme meetmeid. Kui keegi suudeti paljastada ülestõusnute abistajana või ta oli nendega ühenduses, lasti ta soole vaatamata kohapeal maha, tema maja põletati maha, vara rööviti ja perekond interneeriti. Niiviisi suudeti ülestõus efektiivselt maha suruda, tegevust jätkasid ainult üksikud juhid ja nende salgad.²²

Pärast 1918. aasta sügise õnnestunud läbimurret Thessaloniki rindel organiseeris Kosta Milovanović-Pećanac eduka partisaniliikumise.²³ Enamiku ajast veetis ta koos käputäie oma tšetnikega Kosovo, Metohija, Sandžaki ja Põhja-Montenegro mägipiirkondades. 1918. aasta oktoobri esimestel päevadel, olles kuulnud liitlaste pealetungist, otsustas Pećanac käivitada esialgse plaani ja pani oma tšetnikud tegutsema. Esmalt löiksid nad läbi kõik teed nimetatud piirkondades, mis enam-vähem halvas vaenlase üksuste liikumise, katkestas käsuahela ja tekitas paanika. Väga lühikese ajaga suutsid tšetnikud vangi võtta umbes 12 000 vaenlase sõdurit ja 324 ohvitseri, kuid et neil ei olnud võimalik sõjavange kinni hoida, võtsid nad neilt relvad ja lasid neil lihtsalt minna. Pećanac suutis astuda kontakti pealetungivate liitlasvägedega. Seejärel suunas ta oma tähelepanu Peći linnale ja vabastas selle koos ümbruskonna küladega pärast kokkupõrkeid 10.–13. oktoobrini ning võttis umbes 2000 Austria-Ungari sõdurit sõjavangi. Pećist läkitas ta käsud kõigile Montenegros, Hertsegoviinas, Sandžakis ja Lääne-Serbias tegutsevatele ülestõusnute salkadele, et algatada laiaulatuslik pealetung taganeva vaenlase vastu. Ta teatas: „Seni on ülestõusu tulemusena pärast vaenlase purustamist vallutatud Plav, Gusinje, Andrijevića, Rožai, Berane, Bijelo Polje ja Kolašin. Sõjavangi on langenud umbes 3000 Saksa ja Austria sõdurit, kuid palju rohkem on tapetud, sest sakslased võitlevad vihaselt ega taha alistuda *comitaji*’de salkadele.“

---

²² Martin Valkov, Dimitar Grigorov, „The Toplice Uprising,“ *The First World War and its impact on the Balkans and Eurasia*, 17–18 September 2013, Sofia University PAPERS 5, <http://www.viaevrasia.com/documents/D.Grigorov%20M.Valkov%20THE%20TOPLICE%20UPRISING%20.pdf> (vaadatud 12.12.2016).

²³ Vt Andrej Mitrović (Андреј Митровић), *Ustaničke borbe u Srbiji 1916–1918 (Устаничке борбе у Србији 1916–1918)* (Beograd: SKZ (CK3), 2016).

Pärast lühikest pausi ja puhkust suunas ta oma väed 23. oktoobril 1918 Põhja-Montenegrosse, lootes algatada samasuguse vastupanuliikumise ka „Bosnias, Hertsegoviinas, Lääne-Montenegros ja Dalmaatsias“.²⁴

Hoolimata edukatest kokkupõrgetest vaenlasega tekitas Pećanaci edasine tegevus aga vastuolusid, mis viisid lõpuks tema „demobiliseerimise“ ja errusaatmiseni.

Probleemid hakkasid tekkima siis, kui Pećanac väljus oma ebaselgest ja defineerimata „jurisdiktsioonist“, et kaitsta oma seltsimehi, kes olid eri põhjustel vanglasse sattunud. Ta kirjutas mitmele maakonna- ja ringkonnaülemale oma seltsimeeste toetuseks. Nendes kirjades, mis olid pitsereitud tema oma pitseriga, tituleeris ta end kui „vastupanuüksuste ülem“, osutas enda ja oma seltsimeeste teenetele, nende saavutuste tähtsusele jm. Seepeale nõuti esmalt siseministrilt Pećanaci hoiatamist, et „see ei sekkuks asjadesse, mis on väljaspool tema jurisdiktsiooni“.²⁵ Samamoodi reageeris ka maa- ja mereväeminister, andes korralduse viimase hoiatusega Pećanacile, et ta väldiks sekkumist politsei ja tsiviilvõimu tegevusse, ei kasutaks edaspidi pretensioonikaid tiitleid ning väldiks tegevust, mis ei ole kooskõlas tema kui reservohvitseri staatuse, sõjaväelise eetose ning sõjaväemäärustikega.²⁶

Lisaks andis maa- ja mereväeminister eraldi käsu, mis keelas Pećanaci ja tema kamraadide edaspidise rakendamise ning nägi neile ette regulaarsed julgeolekukontrollid, et tuvastada võimalikku ebalojaalsust.²⁷ Siiski jäi Pećanac teenistusse kuni 1919. aasta oktoobrini, kui kohalikud sõjaväevõimud palusid tema ja ta seltsimeeste tagandamist, sest nende teenete järele polnud vajadust, aga eriti seetõttu, et nende rakendamine ei olnud õiguslikult reguleeritud.

²⁴ *Veliki rat Srbije za osloboćenje i ujedinjenje Srba, Hrvata i Slovenaca 1914–1918 (Veliku rat Srbije za oslobođenje i ujedinjenje Srba, Hrvata i Slovenaca 1914–1918)*, VRS (BPC) XXX (1937), 334–337; Pećanaci aruanne Serbia ülemjuhatusesele.

²⁵ VA r. 4/3, b. 56, f. 11, d. 10/5, Siseministeeriumi palve Maa- ja Mereväeministeeriumile, nr 3976, 28.05.1919; edasi saadetud Toplica maakonna aruanne, nr 68, salajane, 14.05.1919.

²⁶ VA, r. 4/3, b. 56, f. 11, d. 10/5, Maa- ja Mereväeministeeriumi korraldus 3. armeeringkonna ülemale, nr 26539, salajane, 7.06.1919.

²⁷ VA, r. 4/3, b. 56, f. 11, d. 10/1, Maa- ja Mereväeministeeriumi korraldus 3. armeeringkonna ülemale, nr 26539, salajane, 17.06.1919.

Üldiselt näitas see, kuivõrd piiratud oli paramilitaaride tegutsemisruum olukorras, kus riik näitas üles kavatsust hakata reguleerima keeruliste piirkondade igapäevaelu. Konkreetsel juhul määris Pećanaci ja tema kaasvõitlejate lahinguteeneid nende kalduvus kiidelda ja end väga tähtsaks pidada, et tsiviilvõimud vaataksid nende võimalikele üleastumistele läbi sõrmede.

Essad-paša Toptani toetamine

Veel üks näide paramilitaaride rakendamisest on Jugoslaavia (Serbia) ja Albaania mitmetahuliste suhete kogum. Kohe pärast I maailmasõda otsustasid Jugoslaavia võimud aidata Albaania ülikul, endisel Osmani impeeriumi kindralil ja Serbia liitlasel Essad-paša Toptanil (u 1863 Tirana – 14.06.1920 Pariis) organiseerida oma toetajaskonda. Kui Albaania saavutas 1913. aastal iseseisvuse, lahkus üks silmapaistvamaid albaanlasi Essad-paša Toptani Osmani armee teenistusest ja alustas poliitilist tegevust. Pärast seda, kui lühikest aega oli Albaaniat valitsenud Saksa vürst Wilhelm zu Weid, haaras Essad-paša Serbia toetusel Albaanias võimu. Serbia lüüasaamine 1915. aastal jättis Essad-paša ilma oma peamisest toetajast ja sundis ta minema pagulusse. Ta võttis koos umbes 2500 toetajaga osa kokkupõrgetest Makedoonia rindel ja sellele järgnenud läbimurdmisest. Kuna aga itaallastel õnnestus tänu Prantsuse ja Briti liitlaste järeleandlikkusele okupeerida suurem osa Albaaniast, ei saanud Essad-paša kui endine Albaania peaminister ja Serbia liitlane poliitilise võitluse jätkamiseks kodumaale tagasi pöörduda. Teisalt olid jugoslaavlastel oma kavatsused. Esialgu oli serblastel kavas saavutada Albaanias otsustav mõju ning saada Jugoslaaviale ka osa Albaania territooriumist, eeskätt väljapääs Aadria merele Põhja-Albaania rannikul ja Scutari linn. I maailmasõja lõpu järgset uut olukorda ja rivaalitsemist Itaaliaga teravdasid veelgi mõned uued asjaolud. Geopoliitilises mõttes oli Itaalia astunud Austria-Ungari kohale. Jugoslaavia riigi loomine ja Itaalia armee nõrk võitlusvõime I maailmasõjas aga jätsid Itaalia tegelikult ilma territooriumidest, mida oli talle lubatud Londoni lepinguga. Teisalt tuli äsja loodud Jugoslaavia riigil

võidelda rahvusvahelise tunnustuse eest ning Jugoslaavia oli nii sõjaliselt kui ka poliitiliselt liiga nõrk selleks, et astuda avalikult Itaalia vastu. Et saavutada sellest olukorrast Jugoslaaviale parim võimalik, tuli jugoslaavlastel ajada Albaania ja ka üldisemalt albaanlaste suhtes erakordselt mitmetahulist poliitikat. Essad-paša Toptani suutmatuse Albaaniasse tagasi pöörduda sundis teda veel kord abi otsima, seekord Jugoslaaviast. Tema aitamiseks ning ka tema toetajate kontrollimiseks ja rakendamiseks otsustasid jugoslaavlaste 1919. aasta märtsis formeerida neli „organiseeritud albaanlaste pataljoni“.²⁸ Jugoslaavia armee komplekteeris ja relvastas pataljonid ning maksis nende liikmetele palka. Pataljonid koosnesid meestest, kes olid Essad-pašale lojaalsed, ja need paigutati niinimetatud demarkatsioonijoonel ajutisel Jugoslaavia-Albaania piiril kohe Jugoslaavia üksuste ees, mis oli puhvertsooniks Itaalia ja Jugoslaavia üksuste vahel. Pataljonid olid Essad-paša sõjavõid, tema poliitilistest toetajatest aga moodustati niinimetatud Essad-paša komitee. Komitee asukohaks sai Debar, mis oli väike, kuid väga tähtis linn Jugoslaavia ja Albaania piiril, ning sealt alustas komitee propagandat ja ka luuretegevust Essad-paša toetuseks. Komitee tegevus tugines Jugoslaavia rahalisele ja majanduslikule toetusele, Essad-paša autoriteedile ning tema juba olemasolevatele ustavatele toetajatele. Erinevalt pataljonidest, mis allusid sõjaväele, koordineeris komitee oma tegevust Jugoslaavia välisministeeriumiga.²⁹ Peagi oli näha ka esimesi tulemusi. Pataljonid osalesid arvukates tulevahetustes teiste albaanlaste rühmade vastu, keda rahastasid ja formeerisid Itaalia võimud. Nõnda tungisid pataljonid aegamisi Albaania territooriumi sügavusse, laiendades Essad-paša mõju, ning seda ei pidanud tegema Jugoslaavia üksused, mis oleksid kompromiteerinud kogu ettevõtmise. Essad-paša mõju kasvas tavaliste albaanlaste silmis mitmel põhjusel: tal olid tugevad relvastatud toetajad, kes ei sõltunud Jugoslaavia üksustest, ning tema komitee nime-

---

²⁸ Božica Slavković (Божица Славковић), „Bataljoni organizovanih Arnauta (Батаљони организованих Арнаута),“ *Vojnoistorijski glasnik (Војноисторијски гласник)* 1 (2010): 133–156; Božica Slavković (Божица Славковић), „Bataljoni organizovanih Arnauta (Батаљони организованих Арнаута),“ *Vojnoistorijski glasnik (Војноисторијски гласник)* 1 (2012): 51–70.

²⁹ Slavković, „Bataljoni organizovanih Arnauta“ (2010): 133–156.

*Azem Bejta (Galica),
Kachak'ide (Kosovo
albaania paramilitaaride)
juht, ja tema abikaasa
Shote Galica. Ca 1920
(Wikimedia commons)*

tas ametisse kohalikud ametnikud, kes aegamisi kehtestasid seadused ja löid korra majja. Jugoslaavia üksused püsisid tagalas ja tänu sellele sääseteti neid raskustest, mis seostusid karmide ja külalislahkusetute Albaania mägedega. Nähti ette, et „organiseeritud albaanlaste pataljonide“ liikmed saavad kuupalka Jugoslaavia dinaarides: reamehed 80, kapralid 90, seersandid 130, ohvitserid 230 ja pataljoniülemad 330 dinaari. Nad said ka jahu ja soola ning ühe paari saapaid kuus, ohvitserid said ka moona oma hobustele.³⁰ Võrreldes kahe sarnaseid kohustusi täitva sõjaväe ja politsei üksuse, piirivalve ja sandarmeeriaga, kelle reameeste palgad algasid 100 ja 200 dinaarist,³¹ läks „organiseeritud albaanlastel“ tegelikult üsna hästi, kui võtta arvesse, et enamik neist olid kirjaoskamatud ning ilma vähimagi hariduse ja väljaõppeta.

³⁰ Dragiša Vasić, *Dva meseca u jugoslovenskom Sibiru* (Beograd: Prosveta, 1990), 65.

³¹ Službeni vojni list (Службени војни лист, SVL) 7, 23.03.1919, 152; SVL 5, 5.03.1919, 78.

Aladel, kuhu paigutati albaanlaste pataljonid, tuli ette arvukalt ränki intsidente. Räägiti, et paljud Albaania pataljonide liikmed astusid teenistusse ainult sellepärast, et see lubas neil jätkata senist illegaalset tegevust, nagu salakaubandus, rüüstamine, väljapressimine jm. Albaanlaste omavahelistes verevaenustes ja veritasudes kasutati Albaania pataljonide liikmeid sageli palgamõrvaritena.³² Suurim probleem olid aga karjavargused, mille ohvriks langesid Lääne-Makedoonia karjakasvatajate kogukonnad. Nad pidasid sealsetel mägi karjamaadel tuhandeid lambaid, veiseid ja hobuseid ning see äratas nende teisel pool piiri elavate albaanlastest naabrite tähelepanu. Paljud karjavargused olid seotud „organiseeritud pataljonide“ liikmetega. Kui Lääne-Makedoonia Jugoslaavia tsiviilvõimud nõudsid irregulaarse tegevuse ja intsidentide tõttu „organiseeritud albaanlaste pataljonide“ viivitamatut laialisaatmist, oli Jugoslaavia armee juhtkond palju praktilisem. Nad toetasid albaanlaste rakendamise jätkamist mitmel lihtsal põhjusel:

- 1) hoolimata albaanlaste väidetavast kriminaalsusest kaitsesid nad Jugoslaavia üksusi sattumast kontakti oma Itaalia vastastega;
- 2) Essad-paša toetajatesse investeeritud summad olid märgatavalt väiksemad kui võimalik kahju, mida oleks põhjustanud nende tegevus kas lihtsalt teeröövlite või paramilitaaridena Itaalia teenistuses, kuhu nad oleksid võinud kohe astuda, kui nad Jugoslaavia teenistusest vabastataks;
- 3) nende Jugoslaavia teenistusest vabastamisega tekiks kohe juurde üle tuhande teeröövli;
- 4) Essad-paša positsiooni Albaania siseheitlestes tugevdas asjaolu, et tema käsutuses oli aukartustäratav sõjajõud.

Piirkonnas tegutsenud Jugoslaavia sõjaväeametnikud mitte ainult ei toetanud albaania irregulaaride edasist rakendamist, vaid soovitasid nende üle kontrolli kehtestamiseks ka mõningaid abinõusid, näiteks üksikas-

---

³² Kirjutamata koodeksi järgi, mis kehtib siiani mõne Albaania ja Montenegro klanni verevaenude kohta, läheb veritasu juhul, kui keegi tapab kellegi teise nimel, üle mõrvarile. Seetõttu tuli sageli ette, et lindpriisid palgati tegema veritasumõrvu. Peade arv, mida nad olid võlgu eri perekondadele, oli nende maine mõõduks.

jalike registrite pidamist iga pataljoni kohta, albaania irregulaaridele isikutunnistusetaolise dokumendi väljaandmist ning Jugoslaavia lävi-ohvitseride suunamist iga pataljoni juurde.³³ Nad soovitasid ka albaanlaste üksuste tugevdamist, värvates juurde veel tuhat irregulaari.³⁴

Samal ajal, kui Jugoslaavia võimud tegid suuri jõupingutusi, et maha suruda albaania *kachak*'ide aktsioone Kosovos ja Metohijas, mida poliitiliselt suunas Kosovo komitee eesmärgiga ühendada Kosovo ja Metohija Albaaniaga, otsustas suur hulk albaanlasi paradoksaalsel kombel astuda Jugoslaavia teenistusse, kaitstes Jugoslaavia huve ja Jugoslaavia piiri Albaaniaga. Isegi pärast Lushnjë kongressi ja Albaania Rahvusliku Kaitsekomitee moodustamist 1920. aasta jaanuaris, kui Albaania juhid jõudsid konsensusele oma riigi tuleviku suhtes ja mõistsid hukka Itaalia-meelse valitsuse, oli Essad-paša poliitiline ja sõjaline organisatsioon ikka veel aktiivne. Kui aga 1920. aasta kevadel algas avalik sõda Itaalia vägede vastu koos nõudmisega need täielikult maalt välja viia, sai selgeks, et ka mis tahes teist välismaist kohalolekut Albaanias koheldakse samamoodi.

Sel ajal oli Essad-paša juba Pariisis, kus ta lootis võimalusele teha rahaks oma positsioon Serbia ja Antandi I maailmasõja aegse liitlasena ja saavutada nende toetus oma tagasipöördumiseks Albaania poliitikasse. 1920. aastal aga mõrvas Kosovo komitee noor liige Avni Rustemi Essad-paša, sest teda oli nimetatud Albaania rahvuslike huvide reetjaks. Pärast Essad-paša mõrvamist langes tema toetajatele osaks üks kaotus teise järel ning tema poliitiline suund tõrjuti Albaania poliitikast välja. Pärast oma liitlase surma olid jugoslaavlased sunnitud leidma uue värava Albaania poliitikasse sisenemiseks. Mõned „organiseeritud albaanlased“ jäid pärast Essad-paša surma veel vähemalt aastaks Jugoslaavia teenistusse. Nende tegevus lõpetati 1921. aastal, kui Jugoslaavia ja Albaania piir määrati lõplikult kindlaks.

---

³³ VA c. 4/3, b. 58, f. 1, d. 3/7, 3. armeeringkonna aruanne Maa- ja Mereväeministeriumile, nr 299, salajane, 3.02.1920.

³⁴ VA r. 4/3, b. 58, f. 2, d. 1/84, Bitola diviisipiirkonna aruanne 3. armeeringkonna ülemale, nr 34, täiesti salajane, 25.02.1920.

Serbia tšetnikud makedoonia rahvuslaste VMRO vastu

Kui eelmised näited kirjeldasid olukorda Jugoslaavia albaanlastega asustatud aladel, võis ka Makedoonia Jugoslaaviaga liidetud osa oma silmaga näha VMRO *comitaji*de aktsioonide aeglast taastumist. Tegelikult ei olnud nende tegevus kuigivõrd intensiivne, pigem oli ebapiisav Jugoslaavia julgeolekujõudude vastutegevus. Lisajõudude vajaduse tõttu otsustas Jugoslaavia väejuhatus Skopjes rakendada Serbia tšetnikke. Üks tšetnike liidreid, Vasilije Trbić, meenutas oma mälestustes, kuidas talle ja tema sõbrale, teisele tšetnike juhile Jovan Babunskile tehti ettepanek kutsuda jälle kokku oma kamraadid ning niinimetatud lentsalkade ülematena viia läbi VMRO tegevuse üldine neutraliseerimine. Sõjavägi oleks nad relvastanud ja neile palka maksnud ning neil oleks olnud piiramatut võim rünnata ja karistada oma äranägemise järgi kõiki neid, kes tegutsesid riigi vastu. Kord küsis Trbić 3. armeeringkonna ülemalt kindral Vasićilt: „„Millise seaduse alusel peaksime tegutsema?“ Ta ütles, et sellist seadust ei ole, kuid nad pigistaksid silma kinni. Ma keeldusin kategooriliselt kindral Vasići ettepanekust ja ütlesin, et ma ei saa olla seadusest kõrgemal. [---] Ma keeldusin pidamast partisanisõda Serbias, kuid kui meie riigil oleks olnud vaja organiseerida meie salku Albaanias, Bulgaarias või Kreekas, oleksin ma olnud valmis kohe tegutsema [---].“³⁵

Erinevalt Trbićist võttis Jovan Babunski kindral Vasići ettepaneku vastu ja suutis lühikese aja jooksul koondada enamiku oma kamraadidest.

Kes oli Jovan Babunski ja kes olid tema salga liikmed? Nagu enamikul Serbia paramilitaaride silmapaistvatel tegelastel algas ka tema lugu üle 20 aasta varem, kui noor Jovan, Serbia ürituse tuline toetaja Makedoonias, võttis vastu pakkumise lõpetada Serbias oma haridustee. Ta naasis Makedooniasse õpetajana. Sedasorti tegevus ei olnud aga tema jaoks piisav katsumus ning ta otsustas vahetada pliatsi ja tahvli automaatvintpüssi ja tšetniku või *voivoda* ebakindla saatuse vastu. Aastatel 1903–1912 võttis Babunski aktiivselt osa tšetnike tegevusest, võideldes koos teiste Serbia

---

³⁵ Vasilije Trbić (Василије Трбић), *Memoari (Мемоари)*, 2. kd (Beograd, 1996), 146.

tšetnike juhtidega paljudes kokkupõrgetes võistleva VMRO *comitaji*de ja Osmani armee regulaarvägede vastu. Babunski ja tema tšetnikud võitlesid ka mõlemas Balkani sõjas (1912–1913) ja I maailmasõjas. 1915. aasta sügisel, pärast Saksamaa, Austria-Ungari ja Bulgaaria ühist pealetungi, kaitses Babunski koos oma salgaga positsioone Makedoonias. Erinevalt suuremast osast Serbia sõjaväest suutis Babunski koos oma 250 mehega Kreekasse taganeda. Peatselt avatud Thessaloniki rindel läks ta koos oma salgaga Prantsuse väejuhatuse alluvusse ning osales aktiivselt mitmes operatsioonis, täites enamasti rekkeülesandeid. Ühel neist suutis ta Prespa järvel hõivata Saksa patrullkaatri, mille eest teda autasustati kõrgeimate Prantsuse ja Serbia aumärkidega.³⁶ Koos oma tšetnikega, kellest enamik olid lihtsad Makedoonia talupojad ja eespool mainitud võitluste veteranid, osales ta 1918. aasta septembris Makedoonia rinde läbimurdmises, võideldes pealetungivate liitlasvägede vasakul tiival. 1918. aasta novembri alguses vabastati Babunski koos tema meestega teenistusest.

1919. aasta alguses aga sundis ebastabiilne olukord Põhja-Makedoonias uusi Jugoslaavia sõjaväevõime Babunski ja tema salga uuesti kokku kutsuma. Sõjaväe ja sandarmeeria vähene efektiivsus olid VMRO-le suurepäraseks võimaluseks tõhustada oma kohalolekut ja levitada propagandat Makedoonias. Kohe pärast sõda oli see organisatsioon uuesti tegevust alustanud, infiltreerides paljud *comitaji*de jõugud Bulgaariast Makedooniasse. Need jõugud hulkusid vabalt Makedoonia maapiirkondades, küllastades oma toetajaid, propageerides ideid, organiseerides külaelanikke jne.

Babunski võttis ettepaneku rõõmuga vastu ja alustas varsti koos teise silmapaistva tšetnike ülema Krsta Kovačevići ja umbes 200 tšetnikuga patrullimist murettekitavates piirkondades, tõrjudes VMRO rünnakuid. Tema tšetnikele määrati eritasu ning kohalikud sõjaväegarnisonid ja tugipunktid said loa varustada neid laskemoona ja varustusega.³⁷ Ehkki Babunskil oli kohaliku sõjaväeülema suuline luba, selgus peagi, et Vasilije

---

³⁶ *Ibid.*, 147.

³⁷ Dmtar Tasić (Дмитар Тасић), „Leteći odred Jovana Babunskog u sprečavanju komitske akcije VMRO 1919. godine (Летећи одред Јована Бабунског у спречавању комитске акције ВМРО 1919. године)“, *Vojnoistorijski glasnik (Војноисторијски гласник)* 1–2 (2006): 79–92, 81.

Trbići varasemad vastuväited olid õigustatud. Hoolimata edukast tegevusest VMRO struktuuri hävitamisel, vabastati Babunski ja tema salk jälle teenistusest pärast tsiviilvõimude kaebusi nende julma tegutsemise pärast. Vana kooli tšetnik Babunski lihtsalt jätkas seda, mida ta oli teinud ammustel Osmani impeeriumi aegadel, rakendades vägivalda võistleva organisatsiooni liikmete ja toetajate vastu. Siiski näib, et ta ei saanud aru, et uues Jugoslaavia riigis olid endised vastased saanud võrdseteks kodanikeks ja neil olid õigused, mida tuli austada – see oli midagi, mis oleks olnud kujuteldamatu „vanadel aegadel“.

Siiski jätkas VMRO oma tegevust ka pärast Babunski teenistusest vabastamist, mistõttu Jugoslaavia sõjaväevõimudel ei jäänud muud võimalust kui 1919. aasta septembris Babunski salk uuesti kokku kutsuda. Seekord kehtestati tema üksusele jõukasutusreeglid, mis keelasid julmade meetodite rakendamise. Ometi tegutses ta taas oma parema äranägemise järgi, tehes patrullretki ja külastades VMRO toetajate külasid, kus tal oli kombeks kohalikud kokku kutsuda, neile kõnelda ja lammutada organisatsiooni struktuur. Kui aga VMRO toetajad märkasid ebatavalist muutust tema käitumises, kommenteerisid nad seda: „midagi piirab Babunskit, nii et ta jutlustab nagu piiskop“.³⁸ See oli Babunskile ja tema mainele liiast – olles kuulnud niisuguseid jutte, läks ta ühte külla tagasi ja võttis kinni mõned VMRO aktivistid, keda ta teadis juba küllalt kaua. Varsti pärast seda teatati nende kadumisest ja kõigile politsei küsimustele nende saatuse kohta vastas Babunski, et pärast nende kinnivõtmist oli ta nad üle kuulanud ja seejärel minema lasknud. Et neid aga kuskilt ei leitud, oli ilmne, et Babunski oli lasknud nad hukata. Seetõttu vabastati ta 1919. aasta hilissügisel jälle teenistusest. Ta pöördus tagasi oma koju Makedoonia linna Velesi, kuhu ta oli pärast sõda asunud koos oma perega.

Jovan Babunski elulugu on üks tüüpilisi näiteid Balkani paramilitaaride mõttemaailmast, nende valmisolekust eneseohverduseks, suhtumisest ellu ja surma ning vaadetest oma osale ja tähtsusele. Selle loo järelmäng tõestab seda väidet igati. Juhtus nii, et oma tegevuse viimaseil päevil vigastas Babunski jalga ning haavast tekkisid tüsistused. 1920. aasta

---

³⁸ *Ibid.*: 86.

talvel, kui ta lebas juba haigevoosis, külastas teda tema kamraad Vasilije Trbić. Trbić noomis teda selle eest, et ta oma haava eest ei hoolitsenud, ja ütles, et ta peaks kohe Belgradi arsti juurde minema. Babunski aga vastas, et ta ei saa minna, sest talle on saadetud kohtukutse Belgradi tema toimepandud kuritegude pärast. Ta keeldus Belgradi minemast, kuigi haavas oli tekkinud gangreen. Babunskile tundus kujuteldamatu väljavaade tema üleastumiste kohtulikust uurimisest pärast suurt eneseohverdust, mille ta oli teinud Serbia ürituse nimel. Ta otsustas koju jääda, kuigi mõned Belgradi poliitikaelu juhtivad tegelased soovitasid talle tungivalt parlamendikomisjoni ette tulla. Babunski suri 1920. aasta veebruaris.³⁹ Ta maeti rahvuskangelasena auavaldustega. Avalikkus ei saanud teada tõde tema viimaste päevade kohta.

Mõne aasta pärast avaldas üks Jugoslaavia I maailmasõja veteranide ühing, Reservohvitseride ja Sõdurite Assotsiatsioon (Удружење резервних официра и ратника) viimset austust rahvuskangelasele ja nende endisele liikmele Jovan Babunskile, õnnistades 1924. aasta oktoobris Velesis sisse tema monumendi, suure graniitpüramiidi Babunski ning Reservohvitseride ja Sõdurite Assotsiatsiooni nimedega.⁴⁰ Monument oli selgeks meeldetuletuseks ja isegi hoiatuseks nendele, kes kahtlesid või eitasid, et Makedoonia on Serbia ja Jugoslaavia osa. Serblaste ja bulgaarlaste, eriti aga nende tšetnike ja *comitaji*de vahel valitsenud vaen aga ilmnis selgesti taas 1941. aasta aprillis, kui Jugoslaavia okupeeriti ja osadeks jaotati. Bulgaaria okupatsioonivõimud Makedoonias hävitasid süstemaatiliselt kõik monumendid, mis meenutasid Serbia kohalolekut piirkonnas, järgides juba 1915. aastal järeleproovitud võtteid. Velesi linna saabunud Bulgaaria sõdurid kaevasisid välja Babunski säilmed ja heitsid need Vardari jõe voogudesse.⁴¹

Kuid isegi kogemus Babunski üksusega ei hoidnud Jugoslaavia võime riigi lõunaosas tagasi paramilitaaride rakendamisest. Järgnevatel aastatel kasutati tšetnike üksusi mitmel puhul, kuid sandarmeeria juhtimise all.

---

³⁹ Trbić, 132.

⁴⁰ John Paul Newman, *Yugoslavia in the Shadow of War. Veterans and the Limits of State Building 1903–1945* (Cambridge: Cambridge University Press, 2015), 63, 89.

⁴¹ Trbić, 147.

Kokkuvõte

Eespool kirjeldatud aktsioonidel on üks ühine joon: pärast esimesi aruandeid ja analüüse nõuti peaaegu üksmeelselt paramilitaaride teenete kasutamisest loobumist või vähemalt nende tegevuse tõhusamat kontrollimist. Nende tegevus oli sageli justkui tulekahju kustutamine tulega. Ehkki Jugoslaavia sõjaväevõimud tunduvad kaldunuvat paramilitaaride rakendamise poole, oli neil siiski tõsiseltvõetavaid vastuväiteid, mis olid ratsionaalsemad ja lähtusid põhjalikumast analüüsist ning pikaajalisematest plaanidest ja huvidest. Tsiviilvõimudel olid oma kaalutlused, mis tulenesid tihtilugu ainult parteilistest huvidest ja võitlusest häälte pärast enne eelseisvaid valimisi.

SHS kuningriik, hilisem Jugoslaavia, ei suutnud oma lühikese eluaja jooksul saavutada poliitilist ja majanduslikku stabiilsust. See oli eriti ilmne endistel Osmani impeeriumi aladel, nagu Makedoonia, Kosovo ja Metohija, mida rõhus Osmani impeeriumi mahajäämuse pärand ning kus *alter ego*'ks oli ühiskondlik inert. Majandusliku ja poliitilise stabiilsuse puudumine tegi peaaegu võimatuks nende provintside täieliku liitmise SHS kuningriigi, hilisema Jugoslaavia riigikehamiga.

Inglise keelest tõlkinud Toomas Hiio

Bibliograafia

Arhiivid

Serbia sõjaarhiiv (*Војни архив*, VA)

4/3 3. armeeringkond (Трећа армијска област)

Perioodika

Službeni vojni list (*Службени војни лист*, SVL), Beograd, 1919.

Kirjandus

Bartl, Peter (Бартл, Петер). *Albanci, od srednjeg veka do danas* (Албанци, од средњег века до данас). Belgrad: CLIO, 2002.

- Dolan, Anne. „The British Culture of Paramilitary Violence in the Irish War for Independence,“ – *War in Peace; Paramilitary Violence in Europe after the Great War*, toim. Robert Gerwarth ja John Horn, 200–215. Oxford: Oxford University Press, 2012.
- Gerwarth, Robert, Horn, John. „Paramilitarism in Europe after the Great War; An Introduction,“ – *War in Peace; Paramilitary Violence in Europe after the Great War*, toim. Robert Gerwarth ja John Horn, 1–18. Oxford: Oxford University Press, 2012.
- Jovanović, Vladan. *Jugoslovenska država i Južna Srbija 1918–1929*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2002.
- Jugoslovenska država i Albanci (Југословенска држава и Албанци)*, toim. Ćorđe Borozan (Ђорђе Борозан), Ljubodrag Dimić (Љубодраг Димић), 1. kd. Belgrad: Službeni list SRJ, Arhiv Jugoslavije, Vojnoistorijski institut (Службени лист СРЈ, Архив Југославије, Војноисторијски институт), 1998.
- Lange-Akhund, Nadine. „Nationalisme et terrorisme en Macédoine vers 1900,“ *Balkanologie* IV, 2 (2000): 1–11.
- Lange-Akhund, Nadine. *The Macedonian Question 1893–1908, from Western Sources*, East European monographs 486. Boulder, New York: Columbia University Press, 1998.
- Mitrović, Andrej (Митровић, Андреј). *Ustaničke borbe u Srbiji 1916–1918 (Устаничке борбе у Србији 1916–1918)*. Beograd: SKZ (СКЗ), 2016.
- Mitrović, Andrej. *Serbia's Great War 1914–1918*. London: Hurst, 2007.
- Newman, John Paul. „The Origins, Attributes, and Legacies of Paramilitary Violence in the Balkans,“ – *War in Peace; Paramilitary Violence in Europe after the Great War*, toim. Robert Gerwarth ja John Horn, 145–162. Oxford: Oxford University Press, 2012.
- Newman, John Paul. *Yugoslavia in the Shadow of War. Veterans and the Limits of State Building 1903–1945*. Cambridge: Cambridge University Press, 2015.
- Ristović, Milan. „Occupation during and after the War (South East Europe),“ *1914-1918-online. International Encyclopedia of the First World War*, toim. Ute Daniel jt, Freie Universität Berlin, Berlin 2014-10-08, <http://dx.doi.org/10.15463/ie1418.10112> (vaadatud 12.12.2016).
- Shatterzone of Empires: Coexistence and Violence in the German, Habsburg, Russian and Ottoman Borderlands*, toim. Omer Bartov, Eric D. Weitz. Bloomington: Indiana University Press, 2013.

- Slavković, Božica (Славковић, Божица). „Bataljoni organizovanih Arnauta (Батаљони организованих Арнаута),“ *Vojnoistorijski glasnik (Војноисторијски гласник)* 1 (2010): 133–156.
- Slavković, Božica (Славковић, Божица). „Bataljoni organizovanih Arnauta (Батаљони организованих Арнаута),“ *Vojnoistorijski glasnik (Војноисторијски гласник)* 1 (2012): 51–70.
- Tasić, Dmitar (Тасић, Димитар). „Leteći odred Jovana Babunskog u sprečavanju komitske akcije VMRO 1919. godine (Летећи одред Јована Бабунског у спречавању комитске акције ВМРО 1919. године),“ *Vojnoistorijski glasnik (Војноисторијски гласник)* 1–2 (2006): 79–92.
- Tasić, Dmitar (Тасић, Димитар). *Rat posle rata, Vojska Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca na Kosovu i Metohiji i u Makedoniji 1918–1920 (Рат после рата, Војска Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца на Косову и Метохији и у Македонији 1918–1920)*. Beograd: Utopija (Утопија), 2008.
- Tasić, Dmitar. „Između slave i optužbe – Kosta Milovanović Pećanac 1919,“ *Istorija 20. veka*, 2 (2007): 119–124.
- Tasić, Dmitar. „Pećanac, Kosta,“ *1914–1918-online. International Encyclopedia of the First World War*, toim. Ute Daniel jt, Freie Universität Berlin, Berlin 2014-10-08, <http://dx.doi.org/10.15463/ie1418.10112> (vaadatud 12.12.2016).
- Tjulekov, Dimitar (Тюлеков, Димитар). *Obrečeno rodoljubie. VMRO v pirinisko 1919–1934 (Обречено родољубие. ВМРО вь пиринско 1919–1934)*. Blagoevgrad: Univerzitetско izdatelstvo „Neofit Rilski“ (Универзитетско издателство „Неофит Рилски“), 2001.
- Trbić, Vasilije (Трбић, Василије). *Memoari (Мемоари)*, 2. kd (Beograd, 1996). *War in Peace; Paramilitary Violence in Europe after the Great War*, toim. Robert Gerwarth ja John Horn. Oxford: Oxford University Press, 2012.
- Vasić, Dragiša. *Dva meseca u jugoslovenskom Sibiru*. Beograd: Prosveta, 1990.
- Veliki rat Srbije za osloboćenje i ujedinjenje Srba, Hrvata i Slovenaca 1914–1918 (Велики рат Србије за ослобођење и уједињење Срба, Хрвата и Словенаца 1914–1918)*. VRS (ВРС) XXX (1937).
- Vulkov Martin, Grigorov, Dimitar. „The Toplice Uprising,“ *The First World War and its impact on the Balkans and Eurasia*, 17–18 September 2013, Sofia University PAPERS 5, <http://www.viaevrasia.com/documents/D.Grigorov%20M.Valkov%20THE%20TOPLICE%20UPRISING%20.pdf> (vaadatud 12.12.2016).

Why some countries decide to rely on paramilitary units? The example of Yugoslavia after WWI

Dmitar Tasić

The article analyses Yugoslavian politics in its border regions after WWI, as well as how the authorities took advantage of the local centuries-old paramilitary tradition for the purpose of ensuring order and suppressing resistance movements. The core of the approach is made up of examples from three events: suppression of rebellion in northern Montenegro in February 1919, the activities of the Chetniks in Macedonia in the spring and summer of 1919, and the organisation of the supporters of Albanian leader Essad Pasha in 1919–1920. In the Balkan Wars, Serbia annexed large areas which formerly belonged to the Ottoman Empire and were again transferred to Turkish control in WWI. Yugoslavia (Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes), which was born after the end of WWI, had to strengthen its borders while suppressing the separatism of Macedonians and the conflicts with Albanians and the Montenegro border area clans. The situation was further complicated by the fact that neither the Serbs, the Bulgarians nor the Greeks recognised the Macedonians as a separate nation, but as a part of their respective nations. There were also conflicts between the Serbs, the Croats, the Slovenes and the Bosnian Muslims.

Keywords: paramilitary, Balkan Wars, History of the Balkan countries, World War I, history of Yugoslavia, nation-building